

Naar een publieke en geëngageerde sociologie

Debat: Rethink Sociology*

Geert de Vries

Hoe staat het met de Nederlandse sociologie en waar moeten we met haar naartoe? Over het antwoord op de eerste vraag bestaat een vrij brede consensus. Buitenlandse leden van visitatiecommissies spreken regelmatig hun waardering uit voor het hoge niveau van het sociologisch onderzoek en onderwijs in Nederland. Als Nederlandse sociologen zeggen we hen dat graag na: 'Waarom een klein land groot kan zijn!'

Maar laten we de stand van zaken nog eens afmeten aan Michael Burawoys verhelderende onderscheid in vaksociologie, beleidssociologie, publieke sociologie en kritische sociologie (Burawoy 2005, 269 en *passim*):

	Academisch publiek	Niet-academisch publiek
Instrumentele kennis	<i>Vaksociologie</i>	<i>Beleidsociologie</i>
Reflexieve kennis	<i>Kritische sociologie</i>	<i>Publieke sociologie</i>

Vaksociologie is de substantieve kern van het vak: geaccumuleerde kennis die sociologen met zich meedragen en waaraan ze zelf iets toevoegen. Ze doen dat onder elkaar en zijn dus hun eigen publiek. Kritische sociologie is de gewetensfunctie van de vaksociologie: de professionele zelfreflectie, eveneens onder elkaar. Beleidsociologie is sociologie ten dienste van de overheid. De overheid is opdrachtgever, afnemer en tevens het belangrijkste publiek. Publieke sociologie ten slotte is sociologie voor, met en misschien zelfs dóór een breed publiek (Burawoy 2005).

Nederlandse sociologie

In Nederland heeft de sociologie zich het eerst en het sterkst ontwikkeld als *beleidsociologie*. Er loopt een rechte lijn, alleen door de Tweede Wereldoorlog onderbroken, van het sociografisch onderzoek in de jaren twintig en dertig, via het toegepast onderzoek van de verzuilde onderzoeksinstituten in de jaren vijftig, naar de instituten voor beleidsonderzoek, de gemeentelijke bureaus voor onderzoek en statistiek, de grote planbureaus, het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid – een veld dat in grote lijnen is uitgekristalliseerd in de jaren zeventig. Marja Gastelaars heeft in 1985 een mooi overzicht gegeven van de historische verwevenheid van sociologie en beleid in Nederland. Haar *Een geregeld leven. Sociologie en sociale politiek in Nederland*,

* Met dank aan Halleh Ghorashi voor commentaar en suggesties.

1925-1968 eindigt echter met een beschouwing over hoe ‘gebonden’ en ‘akademisch’ onderzoek in de jaren zestig van elkaar vervreemdden:

‘De moderne sociologen braken met bijna overdreven radikaliteit met elke vorm van sociaal-politieke dan wel levensbeschouwelijke oriëntering. Gestimuleerd door het prestige van de “big science” van die jaren [...] wisten ze natuurwetenschappelijke idealen om te zetten in een eigen idee dat maximale politieke distantie de weg vrij zou maken voor “goede” sociologiebeoefening, die “goed” was omdat ze strikt wetenschappelijk zou zijn.’ (Gastelaars 1985: 244)

Met dit ‘verwetenschappelijkingsstreven’ (ibid.: 245) begon de *vaksociologie* in Nederland volwassen te worden. Anno 2015 staat deze er goed voor. Er wordt hard gewerkt en veel gepubliceerd. Voor een klein land met een klein taalgebied is dat een hele prestatie. Onder het vigerende publicatieregime moeten Nederlandse sociologen de eigen samenleving interessant maken voor een mondiaal publiek en dat bovendien in het Engels, hun tweede taal. De waardering van buitenlandse collega’s voor de sociologiebeoefening in Nederland heeft vooral betrekking op deze vaksociologie.

Dat de Nederlandse sociologie van oudsher is verbonden met beleidsvragen en dat de vaksociologie zich in haar ontwikkeling juist heeft afgezet tegen beleids-sociologie, dit dubbele feit verklaart mede waarom *publieke sociologie* in Nederland onderontwikkeld is gebleven. Politici, bestuurders en ambtenaren vormden en vormen nog steeds het belangrijkste publiek van sociologen. Rapporten uit de jaren vijftig – bijvoorbeeld over het destijds breed onderschreven probleem van de ‘massajeugd’ in *Maatschappelijke verwildering der jeugd* (1952) en *Moderne jeugd op haar weg naar volwassenheid* (1953) – ademen een sfeer van bezorgde, weldenkende conversatie binnen en tussen verzuilde elites. Die sfeer is eigenlijk nooit helemaal verdwenen. De terminologie van ‘allochtonen’ en ‘autochtonen’ – waarbij behalve mensen die niet in Nederland zijn geboren en die soms niet, soms wel zijn genaturaliseerd, ook grote aantallen Nederlandse staatsburgers, geboren en getogen in Nederland, ‘uit een ander land’ worden genoemd – is er een meer recent voorbeeld van. De terminologie is in 1971 gemunt door de sociologen Hilda Verwey-Jonker en Hans van Amersfoort voor gebruik in beleidskringen (*Allochtonen in Nederland*, 1971). Ze is overgenomen door andere sociologen, opgerekt door demografen en statistici, vrijwel zonder tegenspraak verbreid in de publieke arena en, op een enkele uitzondering na (Essed en Nimako 2006) niet ter discussie komen te staan.¹

Iets dergelijks dreigt te gebeuren met de term ‘participatiesamenleving’. Officieel afgekondigd in de troonrede van 2013 maakt deze term zonder veel sociologische tegenspraak furore in de politieke en publieke arena. Dit terwijl de term sociologisch gezien een pleonasme is – elke samenleving is een participatiesamenleving –

1 De documentaire *Mijn vader de expat* (2015) van Abdelkarim El-Fassi drijft effectief spot met de term ‘allochtoon’ door die te vervangen door ‘expat’ – een term die huizenmakelaars liever reserveren voor een kapitaalcrachtige clientèle van buitenlanders in Nederland.

en voorsnog meer retorische lading dan empirische inhoud heeft (vergelijk over het 'gewicht van woorden' Sayad 2004). De vaksociologie van nu haalt binnen de eigen kring ironisch haar schouders op over 'de participatiesamenleving', maar ze levert in de publieke arena weinig kritiek. Zoals Jan Willem Duyvendak onlangs constateerde: 'We maken de grootste transformatie van de verzorgingsstaat door sinds haar ontstaan en het is opmerkelijk stil in de academie, stil ook onder Nederlandse sociologen' (Duyvendak 2015).

Misschien speelt onder vaksociologen nog een derde omstandigheid een rol: schaamte over het linksisme van sociologen in de jaren zestig en zeventig en over de richtingenstrijd binnen de sociologie in de jaren tachtig en negentig. Het eerste was een voorbeeld van slechte publieke sociologie: zich noemende 'maatschappijkritiese' sociologen bralden vulgair-marxistische gemeenplaatsen uit die niet door onderzoek werden gestaafd en waarin gewone mensen geen enkele stem hadden.

Het tweede was een voorbeeld van *kritische sociologie* van de verkeerde soort. 'Figuratiesociologen' en 'verklarende sociologen' gingen elkaar te lijf in afdelingsvergaderingen, sociologische instituten, tijdschriften en de subsidiekanalen van NWO en geraakten in een loopgravenoorlog die eigenlijk nooit helemaal is afgesloten (zie Van El 2002). Angst om de richtingenstrijd weer op te rakelen weerhoudt sociologen in Nederland ervan de epistemologische en maatschappelijke grondslagen van het eigen onderzoek opnieuw ter discussie te stellen. Dit terwijl het volgens Burawoy juist 'de rol [is] van kritische sociologie, de grondslagen te onderzoeken – zowel de expliciete als de impliciete, zowel de normatieve als de descriptieve – van de onderzoeksprogramma's van de vaksociologie' (Burawoy 2005: 10). Het lijkt erop dat sociologen in Nederland hun handen niet meer durven branden aan deze opgave, vergiftigd als die is geraakt door de richtingenstrijd.

Publieke sociologie

Van C. Wright Mills stamt zoals bekend de klassieke formulering van de 'belofte' van de sociologie: de particuliere moeilijkheden van mensen verhelderen door ze te verbinden met de structurele vraagstukken van hun samenleving en van hun tijd. Sociologen moeten zijns inziens daartoe drie vragen stellen:

- 1 Wat is de structuur van deze bijzondere samenleving als geheel?
- 2 Waar staat deze samenleving in de menselijke geschiedenis?
- 3 Wat zijn de belangrijkste soorten mannen en vrouwen in deze samenleving en deze periode? (Wright Mills 1958: 6-7, mijn onze inkorting GdV)

Het beantwoorden van deze vragen vergt 'sociologische verbeeldingskracht'. *The sociological imagination* was in de eerste plaats een appèl aan medesociologen, een oproep om hun vak meer intellectuele substantie te geven. Maar ook om meer maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen. Het was dus indirect een belofte aan de gewone vrouw of man dat de sociologie hun levens kan verhelderen en hen kan helpen er greep op te krijgen en richting aan te geven. Zoals Bourdieu

schreef: 'Door de wetten van het sociale leven beter te doorgronden geeft de wetenschap meer vrijheid. Elke stap in de kennis van het noodzakelijke is een stap in *mogelijke* vrijheid' (Bourdieu 1981: 44-45, cursivering in origineel). Burawoy voegt daaraan toe:

'Publieke sociologie onderhoudt een dialoog tussen socioloog en publiek waarin de agenda van elk op tafel ligt en waarin de een zich aan de ander aanpast. In publieke sociologie gaat de discussie vaak om waarden en doelen die niet automatisch door beide kanten gedeeld worden zodat reciprociteit, of in Habermas' woorden "communicatief handelen", vaak moeilijk vol te houden is. Toch heeft publieke sociologie ten doel, zo'n conversatie te ontwikkelen.' (Burawoy 2005: 9)

Afgemeten aan deze omschrijving is publieke sociologie in Nederland onderontwikkeld, zoals Burawoy zelf in 2007 in Amsterdam al constateerde (Burawoy 2007). De sociologie in Nederland is meer in gesprek met beleidsmakers en met zichzelf dan met een breed publiek. Historische achtergronden hiervan zijn hiervoor al aangestipt. Het is onze opgave ze te overstijgen. Het is immers de taak van de sociologie – en de antropologie en overige zusterdisciplines, én de journalistiek – om de samenleving doorzichtig te maken voor de mensen die haar vormen (Hannerz 2010; Beuving en De Vries 2015).

Dat is een taak die alleen volbracht kan worden *samen met* de mensen die de samenleving vormen. Burawoy karakteriseert publieke sociologie niet voor niets als een conversatie, een dialoog. Een belangrijke vraag is: waar vindt deze dialoog eigenlijk plaats? Burawoy onderscheidt enerzijds 'traditionele' publieke sociologie, bedreven op de opiniepagina's van kranten en in de actualiteitenrubrieken en amusementsprogramma's van televisie en radio. In Nederlandse verhoudingen zijn dat misschien *Trouw*, *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Elsevier* en *De Groene Amsterdammer*, plus *Buitenhof*, *Tegenlicht*, *Een Vandaag*, *Pauw*, *RTL Late Night* en *De Wereld Draait Door*. Het publiek daarvan is gemengd en het zegt weinig terug. Van een dialoog is geen sprake. Het medialandschap in Nederland is daarbij vergeven van zogenaamde columnisten. Het is niet eenvoudig om hun gekrakeel te overstijgen met een serieus sociologisch geluid. Bovendien is de publieke arena met de komst van internet en sociale media weliswaar verbreed, maar tegelijkertijd versplinterd in talloze afzonderlijke circuits en evenzovele van elkaar afgezonderde publieken. Minder dan vroeger bestaat er één breed publiek. (Uitzondering zijn misschien de kijkers van *Pauw* en *RTL Late Night*, samen gemiddeld zo'n twee miljoen mensen.) Reden temeer voor sociologen om zichzelf op internet zichtbaar te maken en hun werk publiek bespreekbaar te maken, zoals economen dat doen op de website MeJustice (www.mejustice.nl) en politicologen op de website Stuk Rood Vlees (www.stukroodvlees.nl). Dat wordt hoog tijd.²

2 Jaap Dronkers drong hierop onlangs bij de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) aan. De NSV, de Nederlandstalige wetenschappelijk-sociologische tijdschriften, de universitaire afdelingen Sociologie, de redactie van de website Sociale Vraagstukken en de redactie van *Sociologie Magazine* zijn onder meer hierover met elkaar in gesprek.

Geëngageerde sociologie

Burawoy onderscheidt anderzijds ‘organische’ publieke sociologie, bedreven in nauwe samenwerking met buurtinitiatieven, mensenrechtenorganisaties, vluchtelingenhelp, vakbonden, bewegingen van slachtoffers, vrouwengroepen. Deze groeperingen zijn stuk voor stuk coherent en mondig; ze zeggen metterdaad iets terug tegen de socioloog. ‘Tussen de organische publieke socioloog en een publiek voltrekt zich een dialoog, een proces van wederzijdse educatie.’ Maar organische publieke sociologie lijkt in het Nederland van nu geheel te ontbreken. Gingen in de jaren zeventig de meest geëngageerde sociologiestudenten werken in bedrijven en fabrieken om het klassenbewustzijn van arbeiders te bevorderen (zie bijvoorbeeld Archief Bedrijfsgroep Amsterdam z.j.), in de jaren tachtig is daarvan geen spoor van overgebleven. Er zijn ook geen andere, minder doctrinaire participatievormen voor in de plaats gekomen. Het is opvallend hoe dit verschilt van de situatie in de Verenigde Staten, waar – mede door het Amerikaanse ethos van *public service* – maatschappelijk geëngageerde sociologie veel gangbaarder is gebleven. Susan Stall heeft in 2010 een reflectie geschreven op haar eigen leerproces als onderzoeker, participierend waarnemer (‘witness’) en activist. Ze karakteriseert zichzelf als ‘engaged scholar’, geëngageerd wetenschapper. Haar studenten geeft ze onder meer een cursus Sociological Practice and Social Action. Daarin gaat het om ‘civic engagement’; de studenten moeten ‘service-learning work’ verrichten in non-profitorganisaties. Stall schrijft:

‘Naarmate studenten leren competentie aan de dag te leggen in sociale analyse, getuige te zijn, en zich in te zetten als activisten, worden ze betere burgers die op praktische en belangrijke manieren bijdragen aan maatschappelijke verbetering.’ (Stall 2010: 546)

Het zou goed zijn als wij, Nederlandse sociologen, dit zouden onderschrijven, het zelf meer zouden doen en onze studenten beter zouden opleiden tot zowel publiek verantwoordelijke als maatschappelijk geëngageerde wetenschappers. Sociologisch-maatschappelijk engagement is niet hetzelfde als politiek activisme, al kan dat er bij te pas komen. Het leven met en zichtbaar maken van marginale groeperingen; het optekenen van levensverhalen en daaraan een publieke stem geven; het modereren van leer- en bewustwordingsprocessen; het faciliteren van zelfhulpkringen; het organiseren en geven van huiswerkklassen: dit zijn voorbeelden van sociologisch engagement waarbij burgers – ongedocumenteerden, vrouwen, bejaarden, sekswerkers, kinderen – eigenaar blijven van hun levens (een voorbeeld is Ghorashi en Brinkgreve 2010). Zij krijgen er meer inzicht in en greep op en ze vergroten hun handelingsvrijheid. In dezelfde beweging leren sociologen de samenleving beter te zien, dieper te zien en meer van binnenuit te zien. Idealerweise voltrekken publieke sociologie en geëngageerde sociologie zich als twee simultane, op elkaar betrokken conversaties. De ene wordt gevoerd in de publieke arena, tussen de sociologische gemeenschap en de samenleving als geheel. De andere wordt gevoerd op de werkvloer van het gewone leven, tussen individuele sociologen en kleinere groepen of netwerken van burgers. ‘In het beste geval ver-

schaft de traditionele publieke sociologie een kader aan organische publieke sociologie', schrijft Burawoy, 'terwijl de laatste de eerste disciplineert, fundeert en richting geeft' (Burawoy 2005: 8). Naar zo'n zowel publieke als geëngageerde sociologie moeten we in Nederland toe.

Literatuur

- Archief Bedrijfsgroep Amsterdam (z.j.) *Inventarisnummer ARCH02136*. Amsterdam: Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- Beuving, J. en G. de Vries (2015) *Doing qualitative research. The craft of naturalistic inquiry*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bourdieu, P. (1981) La sociologie en question. In: P. Bourdieu *Questions de sociologie*. Paris: Minuit, 37-60.
- Burawoy, M. (2005) For public sociology. *American Sociological Review*, 70(1): 4-28.
- Burawoy, M. (2007) Keynote speech. Conferentie *The public role of the social sciences*. Universiteit van Amsterdam, 28 november 2007.
- Duyvendak, J.W. (2015) We leven in 'on-sociologische' tijden. Rede bij de uitreiking van de De la Court-prijs aan Marcel Spierts. *Sociale Vraagstukken*, 4 juli 2015. www.socialevraagstukken.nl/site/2015/07/04/we-leven-in-on-sociologische-tijden/.
- El, C. van (2002) *Figuraties en verklaringen. Stijlgebonden schoolvorming in de Nederlandse sociologie na 1968*. Amsterdam: Aksant.
- El-Fassi, A. (2015) *Mijn vader de expat*. Documentaire NPO, 17 maart.
- Essed, P. en K. Nimako (2006) Designs and (co)incidents: Cultures of scholarship and public policy on immigrants/minorities in the Netherlands. *International Journal of Comparative Sociology*, 47(3-4): 281-312.
- Gastelaars, M. (1985) *Een geregeld leven. Sociologie en sociale politiek in Nederland, 1925-1968*. Amsterdam: SUA.
- Ghorashi, H. & C. Brinkgreve (red.) (2010) *Licht en schaduw. Vijftien vrouwen over leven en overleven*. Amsterdam: VU Uitgeverij.
- Hannerz, U. (2010) Making the world transparent. In: U. Hannerz *Anthropology's world. Life in a twenty-first century discipline*. London: Pluto Press, 87-112.
- Maatschappelijke verwildering der jeugd* (1952) Rapport betreffende het onderzoek naar geestesgesteldheid van de massajeugd. Met een voorwoord van M.J. Langeveld. Den Haag: Staatsdrukkerij en -uitgeverijbedrijf.
- Moderne jeugd op haar weg naar volwassenheid* (1953) Onderzoek in opdracht van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Ingesteld door Mgr Hoogveld Instituut te Nijmegen. Met een voorwoord van N. Perquin. Den Haag: Staatsdrukkerij en -uitgeverijbedrijf.
- Sayad, A. (2004) The weight of words. In: A. Sayad, *The suffering of the immigrant*. Cambridge: Polity Press, 216-224.
- Stall, S. (2010) Civic sociology. *The Sociological Quarterly*, 51(4): 537-549.
- Verwey-Jonker, H. (red.) (1971) *Allochtonen in Nederland. Beschouwingen over de: gerepatrieerden, Ambonezen, Surinamers, Antillianen, buitenlandse werknemers, Chinezen, vluchtelingen, buitenlandse studenten in onze samenleving*. Den Haag: Staatsuitgeverij/Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Wright Mills, C. (1958) *The sociological imagination*. New York: Oxford University Press.